

La política exterior de Martí l'Humà*

Carles VELA AULESA
CSIC. Institució Milà i Fontanals

INTRODUCCIÓ: LA POLÍTICA EXTERIOR DE JOAN I

La política exterior de Martí l'Humà fou essencialment continuïsta respecte a la de son germà Joan el Caçador i, per tant, rupturista en relació amb la política endegada pel pare d'ambdós, Pere el Cerimoniós. És per això que, abans d'endinsar-nos en l'anàlisi de la política de Martí, convé copsar les innovacions que Joan va aportar a la política exterior de la Corona d'Aragó.¹

Sens dubte fou en relació amb el Cisma d'Occident que es va veure d'una manera més clara i immediata el canvi de timó que Joan va donar a les relacions internacionals de la Corona d'Aragó.² Si una política d'indiferència en la qüestió del Cisma havia regit el timó de l'actuació del Cerimoniós en aquest aspecte, una de les primeres actuacions del rei Joan, el mateix any del seu ascens al tron, fou donar l'obediència dels seus regnes al papa d'Avinyó, Climent VII. El canvi de rumb era evident. De fet, aquest gir era una de les primeres conseqüències de la francofilia, mai amagada, de Joan I. Sens dubte havia influït en la decisió del nou monarca el fet que el papa Climent VII era francès i tenia el suport de França.

Juntament amb l'alineació amb Avinyó, el que més va canviar amb l'ascens al tron de Joan I fou la política envers les dues grans potències del nord, França i Anglaterra. Tradicionalment, Anglaterra s'havia aliat amb la Corona d'Aragó, mentre que Castella ho havia fet amb França. Solament la Guerra dels Dos Peres havia suposat el trencament d'aquesta pràctica, a causa de l'aliança de Pere el Cruel amb Anglaterra. Aquest fet va obligar Pere el Cerimoniós a cercar l'aliança francesa. Després de la instauració de la dinastia Trastàmara a Castella, les aliances tornaren a la seva situació habitual. Joan I,

* Aquest treball s'inscriu dins del projecte «La Corona de Aragón en el Mediterráneo medieval: puente entre culturas, mediadora entre Cristiandad e Islam» (HAR2010-16361), dirigit per Roser Salicrú i Lluch, així com és fruit del treball del Grup de Recerca Consolidat «La Corona catalano-aragonesa, l'Islam i el món mediterrani» (2009 SGR 1452), dirigit per la mateixa investigadora. He d'agrair a Maria Teresa Ferrer i Mallol els comentaris, suggeriments i material que m'ha permès consultar per a la redacció d'aquest treball i que espero haver sabut aprofitar adequadament.

1. Per a la redacció d'aquest apartat, segueixo Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La projecció exterior de la Corona Catalanoaragonesa a la segona meitat del segle XIV», a *Francesc Eiximenis: El context i l'obra d'un gran pensador català medieval (16-17 de desembre de 2009)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, en premsa.

2. Com que en aquest volum ja hi ha un capítol redactat per Prim Bertran que analitza el tema del Cisma durant el regnat de Martí l'Humà, s'exclourà d'aquest treball tota la problemàtica generada pel Cisma i es remet el lector a l'esmentat capítol per a una visió actualitzada del tema.

doncs, també va trencar aquesta tradició i el mateix any del seu adveniment al tron va signar una aliança amb França.³ En la mateixa direcció, Joan I es va reconciliar, mercès a la mediació del papa Climent VII, amb els Anjou de Provença, que pretenien el tron de Nàpols i que durant el regnat del Cerimoniós s'havien mostrat hostils a la Corona d'Aragó. La reconciliació es plasmà en el matrimoni de la infanta Violant, filla de Joan I, amb Lluís II d'Anjou. Les negociacions per a la boda es clogueren el 1390, el prometatge se celebrà el 1392, però les noces no es van celebrar fins al 1400, ja durant el regnat de Martí.⁴ A priori semblava que l'aliança amb Provença podia ser favorable per a l'expedició de 1392 a Sicília, ja que els Anjou feia poc que havien aconseguit apoderar-se del regne napolità. El fet que no fossin capaços de retenir-lo més enllà de 1400 féu que finalment les expectatives no es complissin.⁵ Al seu torn, al papa Climent VII li interessava l'aliança perquè creia que així podria tenir bases a Sardenya, Sicília i Nàpols per tal d'instal·lar-se a Roma i vèncer en la batalla del Cisma.

L'aliança amb França, però, no va evitar que en 1389 les tropes del comte d'Armanyac ataquessin terres catalanes. En teoria, el comte, vassall del rei francès, reivindicava uns drets sobre el regne de Mallorca que li hauria cedit la infanta Isabel de Mallorca, però també resulta molt versemblant que cerqués una indemnització en compensació de la seva renúncia a aquells drets o, simplement, que busqués l'obtenció d'un rescat per retirar les seves companyies. L'entrada de les companyies fou per l'Empordà i aconseguiren arribar fins a Girona, i restaren en territori català fins l'any següent.⁶

Tot i que les autoritats franceses van prendre algunes mesures per impedir la incursió de l'armanyaguès, l'aliança amb França no aconseguí evitar el seu atac, però en canvi serví per a resoldre, en 1391, la successió del comte Gastó III de Foix de manera favorable als interessos catalans. El comte foixenc havia nomenat hereu el rei Carles VI de França, però en canvi el va succeir el vescomte Mateu de Castellbò, el seu parent més proper. Es tractava d'un noble de nissaga catalanooccitana que l'any següent va prendre per esposa la infanta Joana, filla de Joan I i Mata d'Armanyac.⁷

Durant el regnat de Joan I també es donaren millores semblants en les relacions amb Castella. Tot i el suport del Cerimoniós a l'entronització dels Trastàmara, el fet que aquests incomplissin els acords pactats durant la Guerra dels Dos Peres enterbolí les relacions entre ambdues corones durant tot el final del regnat de Pere. Per contra, els dos fills del Cerimoniós van mostrar una actitud molt amistosa envers Castella, especialment durant el regnat del seu cunyat Joan I de Castella, casat amb llur germana la infanta Elionor. Mostra d'aquesta proximitat és el projecte d'intervenció de l'infant Martí, en 1381,

3. Carme BATLLE I GALLART, «Els francesos a la Corona d'Aragó», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 10 (1980), p. 361-392, concretament p. 372.

4. Rafael OLIVAR BERTRAND, *Bodas reales entre Francia y la Corona de Aragón: Política matrimonial de los príncipes de Aragón y Cataluña con respecto a Francia en el siglo XIV*, Barcelona, Alberto Martín, 1947, p. 203-205; Rafael TÀSIS, *Joan I, el rei caçador i músic*, Barcelona, Aedos, 1962, p. 217 i 285; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Activitats polítiques i militars de Ramon de Perellós, autor del *Viatge al Purgatori de Sant Patrici*, durant el regnat de Joan I», a *Medievo hispano: Estudios in memoriam del prof. Derek W. Lomax*, Madrid, Sociedad Española de Estudios Medievales, 1995, p. 159-173, concretament p. 160 i 162; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Un aragonés consejero de Juan I y de Martín el Humano: Francisco de Aranda», a *Aragón en la Edad Media*, XIV-XV, *Homenaje a la profesora Carmen Orcástegui Gros*, Saragossa, 1999, p. 531-562, concretament p. 536; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els italians a terres catalanes (segles XII-XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 10 (1980), p. 393-467, concretament p. 461.

5. Alessandro CUTOLO, *Re Ladislao d'Angiò Durazzo*, Nàpols, Berisio, 1969, p. 111-127, 181-200 i 207-229.

6. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Organització i defensa d'un territori fronterer: La governació d'Oriola en el segle XIV*, Barcelona, Institut Milà i Fontanals, 1990, p. 277-279; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La organización militar en Cataluña en la Edad Media», *Revista de Historia Militar*, núm. extra (2001), p. 130-131, 139-140, 150-151, 160-161, 176-177, 189, 192 i 222.

7. Joaquim MIRET I SANS, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó, con datos inéditos de los condes de Urgell y de los vizcondes de Ager*, Barcelona, J. Puigventós, 1900, p. 267-270.

en la guerra entre Castella i Portugal, al costat del rei castellà. La iniciativa de l'infant tenia l'oposició del seu pare i, de fet, l'infant va intentar dur-la, mentre va poder, en secret. Solament les novetats provinents de Sicília el van convèncer de desistir de la seva intenció, tot i que és probable que l'esbrancada del pare també hi jugués un paper important. Malgrat que l'expedició no passà de ser, per a l'infant, un projecte, demostra clarament la proximitat que Martí sentia envers el seu cunyat castellà.⁸

La mort prematura de Joan I de Castella, però, va provocar un deteriorament de les relacions amb Castella durant la minoritat d'Enric III. Els regents de Castella temien que, a través d'Alfons d'Aragó, marquès de Villena, comte de Ribagorça i Dènia i parent dels monarques catalanoaragonesos, Joan I pogués intervenir en els afers del regne castellà. Gràcies al suport que Alfons havia prestat a Enric de Trastàmara durant la guerra civil castellana, aquest li havia concedit extensos dominis a Castella, la qual cosa el convertia en un important senyor a ambdós costats de la frontera. Arran d'aquest temor, des de 1394 se'l començà a desposseir progressivament dels seus béns, rendes i drets a Castella, assumpte que provocà malestar entre ambdós regnes, desassossec que acabaria heretant l'Humà.⁹

En la resta de fronts de la política exterior de la Corona d'Aragó, especialment en relació amb la política mediterrània —és a dir, les relacions amb Sicília, les tensions amb Gènova i la política envers els estats islàmics—, els canvis introduïts per Joan I no foren especialment significatius i, de fet, el que es va produir fou un perllongament de les dinàmiques que havien dirigit la política del seu pare, situació que Joan va transmetre al seu germà Martí.

LA CONSOLIDACIÓ DEL PODER: LA CAMPANYA DE MATEU DE FOIX

El primer problema al qual va haver de fer front Martí en esdevenir rei d'Aragó fou la consolidació del seu poder enfront de les pretensions de Mateu, comte de Foix, casat, com s'ha dit, amb la infanta Joana, filla del rei difunt.¹⁰ A fi de contrarestar els moviments de Mateu de Foix, la reina Maria de Luna, com a lloctinent del seu marit, que encara era a Sicília, es va veure obligada a desplegar una hàbil campanya diplomàtica per les principals corts europees veïnes. Tot i que les diverses negociacions diplomàtiques dutes a terme a França, Navarra, Castella, Anglaterra i Provença per tal de privar de suport internacional i local les pretensions successòries del comte de Foix no van poder impedir que el comte portés a terme la invasió de Catalunya amb un exèrcit notable, sí que el van privar d'importants suports, especialment del directe del comte d'Armanyac. Les ambaixades enviades a aquest comte, i també a la infanta de Mallorca, sens dubte evitaren una aliança que hauria donat molta més volada a les pretensions de Mateu de Foix. Cal tenir present que, inicialment, sembla que el comte de Foix tenia el suport del duc de Berry, sogre del comte d'Armanyac, i de grans senyors francesos com el mateix comte d'Armanyac, els cabdals o capitans de Bug i de Lorda o el senyor de l'Esparra.¹¹

8. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «L'infant Martí i un projecte d'intervenció en la guerra de Portugal», a *VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. III, València, 1973, p. 205-233.

9. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La ruptura comercial amb Castella i les seves repercussions a València (1403-1409)», a *I Congreso de Historia del País Valenciano (Valencia, 1971)*, vol. II, València, 1981, p. 671-682, concretament p. 671; el mateix article es troba, traduït al castellà, a Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra: La Corona catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, CSIC, 2005, p. 521-536.

10. Per a la redacció d'aquest apartat, segueixo Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La sucesión de Juan I de Aragón por Martín I y la invasión del conde de Foix. La participación de Barcelona en la defensa de Cataluña (1396-1397)», a M. Isabel del VAL i Pascual MARTÍNEZ (dir.), *Castilla y el mundo feudal: Homenaje al profesor Julio Valdeón*, vol. 2, Valladolid, Junta de Castilla y León i Universidad de Valladolid, 2009, p. 381-396.

11. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Activitats polítiques...», p. 159-173; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rapto de un

Desarticulada en gran mesura la xarxa de suport al comte de Foix, aquest va reeixir a entrar amb el seu exèrcit al seu senyoriu muntanyenc del vescomtat de Castellbò, però no va aconseguir anar més enllà i finalment va haver de retirar-se per Aragó, d'on va passar a Navarra per tal de tornar als seus dominis de l'altre vessant dels Pirineus. Poc temps després va morir i les seves reivindicacions foren oblidades.¹²

LA LLUITA CONTRA EL CORS

Un cop consolidat el tron, la política exterior de Martí l'Humà s'articulà a partir de dos eixos principals. Per un costat, la lluita contra el cors, barbaresc i cristià, que amenaçava el litoral de la Corona d'Aragó i que interferia en els interessos comercials i econòmics en general dels súbdits de la Corona. Per un altre costat, la recerca del manteniment de bones relacions amb els estats veïns més immediats.

El cors barbaresc

Un cop retornat a Catalunya en 1397, un dels primers objectius del rei fou la defensa del litoral del cors barbaresc que l'amenaçava.¹³ L'any anterior, un estol de corsaris sarraïns, capitanejats, segons sembla, per un cristià renegat anomenat Pere Fuster, va saquejar Torreblanca, al Maestrat, enduent-se, a més de la majoria de la població captiva, les hòsties consagrades de l'església parroquial després que fos saquejada.¹⁴ El barreig de Torreblanca va commoure fortament l'opinió pública de la Corona d'Aragó, especialment la del regne de València. De fet, fou des de la capital d'aquest regne que es va començar a organitzar una armada per tal de castigar els saquejadors i, sobretot, recuperar les sagrades formes. De seguida, l'expedició va tenir el suport reial, que va aconseguir que el papa Benet XIII donés caire de croada a la campanya militar. Tot i que inicialment la ciutat de Barcelona es va mostrar interessada a participar en el projecte, finalment no hi va poder contribuir de ple perquè ja tenia prou càrrec amb les operacions militars previstes per tal d'ocupar, per ordre del rei Martí, el vescomtat de Castellbò, pertanyent al comte de Foix. Hi va enviar, però, a petició de València, dues galeres. Qui sí que s'hi va acabar implicant de ple va ser Mallorca. De fet, es va noliejar una armada doble, amb dos capitans, un per a l'armada valenciana i un altre per a la mallorquina. En 1398, l'estol croat valencianomallorquí va atacar i saquejar Tedelis, al regne de Tremissèn, i de tornada, a deman-

embajador. Las embajadas a Navarra e Inglaterra de Ramon de Blanes en 1396 y la sucesión de Juan I de Aragón», a Eloísa RAMÍREZ VAQUERO i Roser SALICRÚ I LLUCH (coord.), *Cataluña y Navarra en la Baja Edad Media*, Pamplona, Universidad Pública de Navarra, 2010, p. 111-137.

12. Joaquim MIRET I SANS, *Investigación histórica...*, p. 272-298; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La sucesión de Juan I...», p. 381-396; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rapto de un embajador...», p. 111-137; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els dos parlaments de 1396-1397», *Revista de Dret Històric Català*, núm. 9 (2009), p. 43-60.

13. Per a la redacció d'aquest apartat, segueixo Andreu IVARS CARDONA, *Dos creuades valenciano-mallorquines a les costes de Berberia, 1397-1399. Estudi documentat*, València, 1921, obra clàssica però encara imprescindible, i Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La defensa marítima catalana contra el cors barbaresc. La reacció després del saqueig de Barenys (1406)», a Maria Teresa FERRER I MALLOL, Josefina MUTGÉ i Manuel SÁNCHEZ (ed.), *La Corona catalanoaragonesa i el seu entorn mediterrani a la baixa edat mitjana*, Barcelona, CSIC, 2005, p. 101-134.

14. Sobre la correcta datació del barreig en 1396, vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, «“Piero da Rabat catalano, corsaro crudelissimo”, de la novel·la LIV de Giovanni Sercambi, és Pere Fuster, corsari valencià renegat?», a Germà COLÓN, Tomàs MARTÍNEZ i Maria del Pilar PEREA (ed.), *La cultura catalana en projecció de futur: Homenatge a Josep Massot i Muntaner*, Castelló de la Plana, Universitat Jaume I, 2004, p. 215-222.

da del rei Martí, va intentar auxiliar el papa Benet XIII, assetjat al seu palau d'Avinyó per tropes franceses. Tot i que l'estol no va poder remuntar el Roine per excés de calat, amb la seva presència va contribuir a millorar la situació del papa. Un segon estol croat fou organitzat el 1399 per atacar Bona, però l'èxit fou escàs. De fet, l'estol mallorquí, separat del valencià, va intentar atacar altres ciutats magribines, sense cap èxit, la qual cosa va motivar el seu retorn a Mallorca, mentre que l'armada valenciana es va dirigir, segons sembla, contra Tunis, on una tempesta els va dispersar i algunes naus van acabar a Sicília i algunes altres a Sardenya.¹⁵

Relacionada amb aquestes expedicions, resulta especialment interessant repassar la carta que el rei Martí va trametre en 1398 als organitzadors de la croada notificant-los qui havien de considerar amics i qui enemics. Entre els enemics no solament es comptaven totes les nacions sarraïnes, inclòs el regne de Granada, sinó que es podien atacar Brancaleó Doria i tots els sards que el seguien, així com els habitants de Bonifacio i Calvi, a l'illa de Còrsega, considerats també rebels. En relació amb l'illa de Sicília, s'havia de tenir en compte el que digués el rei Martí el Jove, deixant entendre que els rebels al jove Martí també podien ser presa dels croats. Finalment, als pisans, pel seu paper al regne de Sicília, també se'ls va considerar enemics. La ciutat de València va matisar la llista del rei, exclòent els pisans dels objectius bèl·lics.

Si bé aquesta carta, amb la seva llista d'«enemics» declarats de la Corona, podria causar la sensació que ens trobem davant d'una expedició d'envergadura, la veritat és que els resultats «materials» de la croada foren escassos: ni foren recuperades les hòsties consagrades ni s'aconseguí l'alliberament dels captius de Torreblanca. Tot i així, l'èxit relatiu de la primera expedició contra Tedelis o, potser, fins i tot, el simple rumor de l'organització de l'armada van impel·lir els tres estats magribins a obrir negociacions diplomàtiques. Sembla que en tots els casos foren els mateixos països de Barbaria els que van dur la iniciativa. Ens consta que hi va haver negociacions amb els benimerins del Marroc en 1399, però les tensions i els incidents impediren de concertar un tractat de pau.¹⁶ També van fracassar les negociacions amb el soldà de Tremissèn, on l'anarquia existent va allargar les negociacions i va impedir que arribessin a bon port. Per contra, les negociacions amb Tunis, tot i els entrebancs, van acabar amb la signatura d'un tractat de pau en 1403. També des de Granada es van dirigir emissaris al rei Martí, tot i que aparentment sense un resultat immediat efectiu, com a mínim fins a 1405.¹⁷

Abans d'analitzar les especificitats d'aquests dos tractats, cal destacar que, gràcies a les croades i al pariatge,¹⁸ les costes catalana, valenciana i mallorquina van conèixer uns anys de tranquil·litat relativa. Això no significa que no existissin els incidents, impossibles d'evitar al cent per cent, però sí que,

15. Sobre aquest tema, vegeu també Jaume SASTRE MOLL, «Aportación mallorquina a la Armada Santa», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 37 (1979), p. 167-199 i 485-518; Andrés DÍAZ BORRÁS, *Los orígenes de la piratería islámica en Valencia: La ofensiva musulmana trecentista y la reacción cristiana*, Barcelona, CSIC, 1993, p. 142-201.

16. Sobre aquest tema, vegeu també María Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón y el Magreb en el siglo XIV (1331-1410)*, Barcelona, CSIC, 1995, p. 114-115; Andrés DÍAZ BORRÁS i Rafael CARIÑENA BALAGUER, «Aportación al estudio de las relaciones entre el reino de Valencia y el Magreb occidental a finales del siglo XIV: el incidente diplomático entre Ali Abenamarcor de Fez y el baile de Orihuela (1399)», a *II Congreso Internacional El Estrecho de Gibraltar (Ceuta, 1990)*, Madrid, 1995, p. 115-131.

17. María Teresa FERRER I MALLOL, *La frontera amb l'Islam en el segle XIV: Cristians i sarraïns al País Valencià*, Barcelona, CSIC, 1988, p. 178-222.

18. Sobre el pariatge, vegeu María Teresa FERRER I MALLOL, «Barcelona i la política mediterrània catalana: el Parlament de 1400-1401», a *XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona (Sassari-Alghero, 1990): La Corona d'Aragona in Italia (secc.)*, vol. 2, *Presenza ed espansione della Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XV)*, Sàsser, Carlo Delfino, 1995, p. 427-443, especialment p. 435-437, i María Teresa FERRER I MALLOL, «La conquesta de Sardenya i la guerra de cors mediterrani», a *Els Catalans a Sardenya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1985, p. 35-40, especialment p. 38-40.

sens dubte, la situació s'alleugerí. En aquesta relativa calma, les croades hi van tenir un paper no poc important.

La pau amb Tunis de 1403

Els contactes amb Tunis amb vista a negociar un tractat de pau van començar fins i tot abans de la sortida del primer estol valencià i mallorquí contra Barbaria.¹⁹ Per cartes dels captius cristians se sabia que el monarca tunisenc estava disposat a tractar sobre l'alliberament dels captius catalans i sobre la devolució de les eucaristies robades.

El març de 1398 el rei va nomenar ambaixador el noble Pere de Queralt, que havia d'anar a Tunis acompanyat per dos clergues per a fer-se càrrec de les hòsties consagrades, i el primer d'abril es redactaren els capítols de l'ambaixada. Els sis punts principals que la missió diplomàtica havia de negociar eren: el rescat de les sagrades formes; l'alliberament dels captius cristians, especialment dels súbdits dels reis d'Aragó, Sicília i Castella o, com a mínim, dels dels dos primers; el tribut de tres mil dobles d'or que, des de feia temps, els monarques catalanoaragonesos exigien a Tunis; l'exempció d'impostos per als catalans i sicilians que mercadejaven a Tunis; l'assumppte de l'illa de Gerba, en disputa entre Tunis i Sicília i, finalment, l'ajuda que la Corona d'Aragó estava disposada a donar al rei de Tunis si volia armar-se contra altres reis musulmans.²⁰

Per motius diversos, l'ambaixada prevista per a 1398 es va anar posposant i fins i tot el monarca va ordenar als capitans de l'armada valencianomallorquina de 1399 que no ataquessin els vassalls del rei de Tunis per no entorpir en les possibles futures negociacions. La decisió, però, fou contestada pels valencians i tot plegat solament endarrerí la partença de Pere de Queralt.

Mentre l'ambaixador Pere de Queralt no acabava de sortir, va ser el mateix rei de Tunis qui va enviar un missatger al rei Martí tot demanant la pau i sol·licitant la tramesa de l'ambaixador per començar les negociacions. Aleshores, però, el novembre de 1399, el saqueig de Terranova, a Sicília, amb la captura del bisbe de Siracusa, va fer decidir el rei Martí a anul·lar de nou la sortida de l'ambaixada.

Va caldre esperar a la primavera de 1401 perquè el rei activés de nou els tractes amb els hàfsides. Tot i que en aquell moment semblava possible un acord aparentment immediat que permetria l'alliberament dels captius catalans i sicilians, la partida de Pere de Queralt es va tornar a posposar i, de fet, la nau que l'havia de dur a Tunis no va sortir fins a 1403. L'espera, però, va ser premiada amb l'èxit de la missió i el 15 de maig de 1403 es va signar un tractat de pau que incloïa també el regne de Sicília.²¹ El tractat contenia acords explícits per tal d'eradicar el cors i donar vies per a redimir els captius. En relació amb el cors, els monarques català i sicilià es van comprometre a perseguir i castigar els qui s'armessin contra els súbdits del rei de Tunis, fins a l'extrem que catalans i sicilians havien d'ajudar el soldà tunisenc si aquest decidia armar-se contra algun d'aquests corsaris; d'altra banda, el monarca

19. Per a la redacció d'aquest apartat, segueixo Maria Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La Corona de Aragón...*, p. 160-166, i Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La defensa marítima catalana...».

20. Andreu IVARS CARDONA, *Dos creuades valenciano-mallorquines...*, doc. xxxv, p. 56-58; Jaume SASTRE MOLL, «Dos expediciones valenciano-mallorquinas al norte de África: aportación documental», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 52 (1996), p. 57-94.

21. Estanislau de K. AGUILÓ, «Pau feta entre els reis de Aragó y de Sicília de una part y el rey de Tunis de l'altre (1403)», *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana*, núm. ix (1901-1902), p. 350-355; Marià ARRIBAS PALAU, «Une lettre de Martin l'Humain à Abou Faris de Tunis», *Ibla*, núm. III (1953), p. 349-356.

hàfsida havia de protegir els catalans contra els corsaris que s'armessin en el seu territori. Aviat aquestes mesures es van mostrar ben poc eficaces. En relació amb els captius, les esperances d'un deslliurament sense rescat de tots els captius cristians no es convertiren en fets. El tractat contenia una normativa que cercava, per un costat, evitar que els captius fossin trets del territori del soldà hàfsida mentre es negociava l'alliberament i, per un altre, fixar el preu del rescat, que no podia excedir el cost de la primera compra. Com a mesura humanitària s'acordà que, mentre es negociés la redempció dels captius, aquests fossin deslliurats de les cadenes que portaven després de prestar fiança a llur senyor i de comprometre's a pagar-li una quantitat setmanal. També es va establir franquícia de drets de sortida tant per als captius cristians com per als sarraïns.²²

Malgrat la pau, es van continuar concedint llicències per sortir en cors contra terra de moros, perquè Tunis era només una part de Barbaria, i amb la resta d'estats barbarescos no hi havia tractats signats. A més, fins i tot amb l'acord en ferm, es van mantenir les probabilitats d'incidents marítims amb Tunis, ja que, malgrat les promeses fetes abans de sortir, els corsaris catalans, valencians i mallorquins no feien, un cop a alta mar, gaires distincions entre els sarraïns amb els quals hi havia pau i els que no, de la mateixa manera que els corsaris tunisencs no sempre recordaven l'acord de pau quan atacaven una nau cristiana d'un súbdit de la Corona d'Aragó o amb mariners o mercaders dels seus regnes.²³

Com que el tractat de pau de 1403 va resultar, al capdavant, poc efectiu i no va impedir el creixement del cors a Barbaria, el rei Martí va idear el projecte de crear, juntament amb el rei de Castella i amb el patrocini del papa Benet XIII, una petita flota permanent d'algunes galeres que patrullés per la costa barbaresca per tal de protegir els mercaders de tots dos regnes contra els corsaris procedents de Barbaria. El projecte no va passar del paper, però la situació econòmica de la Corona d'Aragó no permetia solucions més expeditives i el monarca havia d'esmolat el seu enginy.

De fet, malgrat la pau, el cors va seguir sent un problema *in crescendo*, especialment a partir de 1406.²⁴ L'estiu d'aquest any un estol sarraí va atacar Agde, al Llenguadoc, i un altre Solunto, a Sicília; a la tardor fou Barenys, prop de Salou, el lloc saquejat pels corsaris sarraïns. L'església fou cremada i la població que no havia mort en l'assalt fou enviada captiva a Bugia, el gran centre corsari del Magrib. Com anys abans havia passat amb el barreig de Torreblanca, l'atac de Barenys va decidir les ciutats marítimes de la Corona i el rei a actuar. Aquest darrer va tornar a treure la idea d'una flota permanent encarregada de vigilar el litoral català, valencià i mallorquí, però la seva proposta xocava amb els problemes de finançament d'un armament d'aquesta envergadura. En aquesta ocasió, a més, va topat amb els interessos de la ciutat de Barcelona, preocupada aleshores per l'augment de la inseguretats a l'altre extrem de la Mediterrània, on corsaris cristians amb seu a l'illa de Mitilene (Lesbos) havien damnificat mercaders i naus de Barcelona.²⁵ Les negociacions, desenvolupades dins el marc d'un nou parlament de les ciutats marítimes, s'allargaren els anys següents i, de fet, no hi ha constància que mai s'arribés a dur a terme l'armament d'una flota de vigilància costanera per cinc anys, tal com volia el rei.

22. Andreu IVARS CARDONA, *Dos creuades valenciano-mallorquines...*, doc. apèndix núm. 8, p. 160-161; núm. 9, p. 161, i núm. 10, p. 162.

23. Vegeu-ne nombrosos exemples concrets a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La defensa marítima catalana...», p. 108-112.

24. Vegeu-ne nombrosos exemples concrets a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La defensa marítima catalana...», p. 113-116.

25. Sobre l'armada contra el cors barbaresc i la flota contra Mitilene, vegeu també Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Una flotta catalana contro i corsari nel Levante (1406-1409)», a *Oriente e Occidente tra Medioevo ed Età Moderna: Studi in onore di Geo Pistarino*, Gènova, Brigati, 1997, p. 325-355.

Tot i que la treva amb Tunis es mostrà poc eficaç i les activitats corsàries no s'aturaren mai, en 1408, a mesura que s'acostava el final dels cinc anys de vigència de la treva, els armaments en cors, tant de súbdits de la Corona d'Aragó com de sarrains tunisencs, tornaren a augmentar. Al final, la defensa del litoral acabà en mans d'iniciatives locals més o menys ambiciosos i eficaces. El rei, a més, cap al final del seu regnat estava massa ocupat amb altres assumptes molt més urgents, especialment la crítica situació a Sardenya, de manera que els mars de la Corona d'Aragó van tornar a ser, com a l'inici, una zona perillosa. Des d'aquesta perspectiva, hom pot considerar que un dels primers objectius de la política exterior de Martí no es va aconseguir ni de bon tros. Malgrat l'èxit relatiu de les croades valencianomallorquines, especialment la primera, no va ser possible treure'n rendiment, ja que, tot i iniciar-se relacions diplomàtiques, aquestes no van conduir a cap treva immediata, fora de la treva amb Tunis de 1403. A més, la situació era massa inestable i ni l'existència de la treva va aconseguir eliminar les activitats corsàries provinents del sultanat hàfsida de Tunis. La demostració més evident és que, en acostar-se el final de la treva, cap de les dues parts va cercar de renovar-la; de fet, la treva no havia arribat mai a ser efectiva del tot. Quina raó hi havia, doncs, per a mantenir-la?

Les relacions amb Granada

El cors no era un problema exclusivament sarraí i, de fet, una gran part de la inseguretats dels mars de la Corona era ocasionada pel cors cristià. Tanmateix, abans de centrar-nos en aquest altre flanc del primer problema de política exterior del rei Martí, cal comentar les relacions amb el regne de Granada, que presenta certes singularitats respecte a les relacions amb els altres estats islàmics, i també les relacions amb els estats de la Mediterrània oriental.

Les relacions amb Granada també estaven vinculades a la seguretat i a la violència, però a diferència del que passava amb Barbaria, aquelles no eren només marítimes, sinó, sobretot, terrestres. Tot i no compartir frontera directa, la distància entre el regne granadí i el regne de València, tot creuant Múrcia, era tan curta que les incursions en una direcció o una altra a la recerca de botí, és a dir, el bandolerisme fronterer, eren una realitat quotidiana que interferia en el comerç entre ambdós estats.²⁶ Com en el mar, el rei va mirar de controlar la inseguretats fronterera per mitjà de la diplomàcia. Com hem vist, en els primers anys, durant les croades valencianomallorquines, el soldanat de Granada fou considerat enemic. La situació va canviar quan en 1405 es va signar, juntament amb el regne de Sicília, un tractat de pau amb el soldanat granadí destinat a millorar les condicions de comerç i pas marítim, terrestre i fluvial a favor dels mercaders i els navegants catalans, sicilians i granadins i destinat a contenir el bandolerisme fronterer i el corsarisme marítim.²⁷ L'assegurança mútua de pau fou reforçada amb el compromís per part dels reis d'Aragó i de Sicília d'ajudar els granadins si aquests eren atacats, sempre que els agressors no fossin una nació amiga dels primers i amb la condició que el monarca granadí havia de pagar pel servei segons s'estipulava detalladament a l'acord. Catalano-aragonesos i sicilians també es comprometeren a no ajudar enemics del soldà i viceversa. Quant al comerç, als mercaders i altres súbdits d'ambdues parts se'ls permetia llibertat d'entrar i mercadejar en els dominis de l'altra part. En relació amb el cors, ambdues parts es comprometeren a no atacar les costes de l'altra part, així com a assegurar les naus i llur contingut en cas de naufragar a la costa de l'altra part. S'establí també el mecanisme per a la redempció mútua de captius, previ rescat pel mateix

26. Maria Teresa FERRER I MALLOL, *La frontera amb l'Islam...*, p. 178-222.

27. *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. I, Barcelona, 1847, doc. II, p. 25-34.

preu de compra, i es fixà el procediment per rescabalar les persones que haguessin patit, en les zones frontereres properes, l'atac d'almogàvers o collerats.

Fou justament per la vigència d'aquest tractat que, quan Castella va iniciar la guerra amb Granada, en 1407, la Corona catalanoaragonesa no s'hi va poder adherir perquè el tractat de 1405 encara era vigent.²⁸

La Mediterrània oriental

Les relacions amb el soldanat mameluc restaren bones, com ho havien estat en temps dels antecessors de Martí. Tot i que tant aquest com el seu germà van perdre el costum d'enviar ambaixades a la cort del Caire, els objectius cercats per la correspondència diplomàtica seguiren sent la defensa del comerç català i la protecció dels interessos cristians en territori mameluc.²⁹

A diferència del que ocorria amb el soldanat de Babilònia, l'altra gran potència islàmica oriental, el soldanat otomà, fou considerada enemiga. Així, per exemple, i tot i que segurament sense conseqüències reals, en 1397 Martí l'Humà va justificar la captura d'uns turcs prop de Sicília argüint que ell i el seu fill, el rei de Sicília, estaven en guerra amb el soldà Baiazet I.³⁰

Bizanci

Arran del perill que representava el soldà otomà Baiazet I, que el setembre de 1396 havia vençut a Nicòpolis l'exèrcit croat comandat pel rei Segimon I d'Hongria, l'emperador Manuel II Paleòleg acudí en persona a Occident o hi envià ambaixades a la recerca de socors. L'octubre de 1400, el legat bizantí Aleix Branas arribà a Barcelona amb la missió de demanar al rei Martí ajut financer i militar per a la defensa de l'Imperi i amb la intenció de prosseguir després cap a les corts castellana i navarresa. El rei Martí, a més d'interessar-se per diverses valuoses relíquies conservades a l'Imperi, va mostrar a l'emperador la seva bona voluntat de col·laboració, tot i que després aquestes promeses amb prou feines s'acompliren, exactament igual que va passar amb la majoria de compromisos dels sobirans i poders occidentals. La irrupció de Tamerlà i la desaparició momentània de l'amenaça otomana van implicar que l'intercanvi d'epístoles entre les corts catalanoaragonesa i bizantina s'amplià amb l'intercanvi diplomàtic amb la cort timúrida. El contacte diplomàtic, bàsicament epistolar, romangué inalterable fins al final del regnat de l'Humà.³¹

28. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La projecció exterior...».

29. Damien COULON, *Barcelone et le grand commerce d'Orient au Moyen Âge: Un siècle de relations avec l'Égypte et la Syrie-Palestine (ca. 1330 - ca. 1430)*, Madrid, Casa de Velázquez, Barcelona, Institut Europeu de la Mediterrània, 2004, p. 43-54. Sobre la defensa dels interessos comercials catalans al soldanat de Babilònia, vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Incidència del cors en les relacions catalanes amb l'Orient (segles XIII-XV)», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (COORD.), *Els catalans a la Mediterrània oriental a l'edat mitjana: Jornades científiques de l'Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica*, Barcelona, 16 i 17 de novembre de 2000, Barcelona, IEC, 2003, p. 259-307, especialment p. 279-299.

30. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Incidència del cors...», p. 208-281. Durant la segona croada contra Barbaria es va encoratjar l'almirall Pere de Vilaragut a atacar, si es podia, els enemics de la fe «vers Constantinoble», en clara referència als turcs; cf. Rafael TÀSIS, *Pere el Cerimoniós i els seus fills: El segle XIV*, Barcelona, Vicens Vives, 1962, p. 208.

31. Ernest MARCOS, «Els catalans i l'Imperi bizantí», a Maria Teresa FERRER I MALLOL (COORD.), *Els catalans a la Mediterrània...*, p. 23-78, especialment p. 66-69.

Els corsaris cristians

El corsarisme barbaresc no era l'únic problema que devien afrontar els mercaders i mariners de la Corona d'Aragó. Tant o més perillosos eren en aquesta època els corsaris cristians, sovint catalans o amics. En aquest sentit, després de les dues demostracions de força dirigides contra els corsaris barbarescos amb les armades de 1398 i 1399, que van buidar relativament els mars de corsaris sarraïns, va caldre actuar també contra els corsaris cristians, que causaven grans perjudicis al comerç català i al d'altres països veïns i que eren el motiu de tensions amb aquests estats.³² Una part del problema era, es podria dir, interna: la mancança per part de la Corona de diners per a abonar de forma regular als soldats que defensaven els enclavaments catalans a Sardenya havia provocat que aquests protegissin els corsaris que els abastien amb llurs captures o que desviaven cap a l'illa les naus catalanes o d'altres nacions a fi que llur càrrega fos confiscada i destinada a la defensa de les places catalanes, amb la promesa que la Corona les indemnitzaria. Com a conseqüència d'aquesta pràctica, les naus catalanes patien, a més de les desviacions, la revenja dels països els vaixells dels quals havien estat atacats pels corsaris.³³ Aquest era un problema, en aparença, intern de la Corona, però a la pràctica tenia conseqüències en les relacions exteriors del regne. Per tal de solucionar-ho, es convocà a Tortosa en 1400 un parlament de les ciutats marítimes de la Corona.³⁴ Sense entrar en detalls en el desenvolupament d'aquest parlament, sí que convé comentar algunes de les seves conseqüències o conclusions.

La pau-guerra amb Gènova

El parlament de les ciutats marítimes de 1400 va promoure, entre altres assumptes, la negociació d'un nou acord de pau amb Gènova per posar fi, per un costat, a la guerra en cors endèmica entre catalans i genovesos i, per l'altre, a l'ajut dels darrers als rebels sards i dels catalans als nobles corsos enfrontats a Gènova.³⁵ L'acord cercat tenia els seus antecedents més directes en els acords de 1378 i 1386, firmats entre Gènova i Pere el Cerimoniós, i en el de 1390 signat entre la ciutat lígur i Joan I. De fet, cap dels tractats precedents havia aconseguit posar fi a la situació d'enfrontament no declarat perquè cap de les dues parts podia o volia complir allò que havia negociat, i tampoc no ho aconseguí el nou acord signat en 1403.³⁶ Malgrat la prohibició inclosa en els tractats, els genovesos seguien ajudant el jutjat d'Arborea o, com a mínim, negociant en aquest territori; de la mateixa manera, malgrat els acords, els catalans seguien interferint en el comerç genovès desviant, amb l'excusa del proveïment

32. Per a la redacció d'aquest apartat, segueixo Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La projecció exterior...», i Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els corsaris castellans i la campanya de Pero Niño al Mediterrani. Documents sobre *El Victorial*», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 5 (1968 [1970]), p. 265-338; el mateix article es troba, traduït al castellà, a Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Corsarios castellanos y vascos en el Mediterráneo medieval*, Barcelona, CSIC, 2000, p. 9-98.

33. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La conquesta de Sardenya...», p. 35-40; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els corsaris castellans...»; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Vida, aventuras y muerte de un corsario castellano: Diego González de Valderama alias Barrasa († 1410)», a Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Corsarios castellanos...*, p. 99-242.

34. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Barcelona i la política mediterrània...», p. 427-443; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els italians a terres catalanes...», p. 418-423.

35. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Il partito filocatalano in Corsica dopo la morte di Arrigo della Rocca», *Medioevo: Saggi e Rassegne*, núm. 24 (2001), p. 65-87.

36. Per a la redacció d'aquest apartat, segueixo Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Antecedenti e trattative per la pace del 1402 fra la Corona Catalano-aragonesa e Genova: un tentativo per porre fine alla guerra di corsa», *Archivio Storico Sardo*, núm. 39 (1998): *Studi Storici in Memoria di Giancarlo Sorgia*, p. 99-138.

dels seus enclavaments sards, naus genoveses i confiscant-ne la càrrega, com ja s'ha comentat, o permetent i fins i tot protegint les activitats d'alguns corsaris. La situació, tot i la pau formal, era de fet bèl·lica. En aquest sentit, els mercaders barcelonins, referint-se al període tot just anterior a la pau de 1403, havien afirmat que eren tantes les «grans robaries entre los sotsmeses del senyor rey e sotsmeses del comú de Jènova [...] que quasi sabia a güera».³⁷

Per tal de situar-nos una mica en el context de l'època, cal tenir present que, al mateix temps que el rei Martí va accedir al tron, a Gènova es va produir un canvi molt important que feia recaure la senyoria de la república lígur en mans del rei de França. Les amenaces a la independència de Gènova tant per part del senyor de Milà, Gian Galeazzo Visconti, com, sobretot, del duc Lluís d'Orleans, germà del rei de França i senyor, des de 1394, de la veïna Savona, van obligar el dux Antoniotto Adorno a posar la seva ciutat sota la tutela del rei de França. Aquesta circumstància fou en principi favorable als interessos de la Corona d'Aragó, ja que, gràcies a les bones relacions amb França dels dos fills de Pere el Cerimoniós, va permetre que els conflictes amb Gènova no desemboquessin en una guerra oberta, però tampoc no va evitar la situació de guerra no declarada.

De fet, en assabentar-se del canvi de domini, el rei Martí va intentar aproximar posicions amb la república lígur, prenent mesures favorables als mercaders genovesos i a les comunitats genoveses establertes a la Corona, mesures que també van trobar el seu equivalent a Gènova, on les noves autoritats franceses intentaren afavorir una relació bona i fluida amb els mercaders catalans. Ara bé, malgrat l'aparent bona voluntat, sempre apareixia un episodi o un altre, d'una banda o d'una altra, que enterbolia les relacions i que impedia els intents del rei Martí i dels governadors francesos d'arribar a acords i signar, com a mínim, treves i concedir seguretats.³⁸ Entre els esculls que impedièn dur a bon port aquestes negociacions, un dels principals fou la voluntat del rei d'Aragó de prohibir als genovesos de mercadejar en els llocs que eren rebels al seu domini o al del seu fill a les illes de Sardenya i Sicília. Es tractava d'una condició molt onerosa per a Gènova perquè les terres d'Arborea jugaven un paper important en l'economia genovesa, ja que el jutjat era un dels proveïdors de gra de la república, de forma que, cada cop que s'havia inclòs aquesta clàusula en un acord, els genovesos senzillament no la podien complir, la qual cosa la convertia en font de conflictes entre ambdues parts.

Cada cop que tot semblava encarrilat, alguna acció genovesa o catalana considerada poc amistosa per l'altra part enterbolia el procés d'aproximació iniciat. En 1398, per exemple, quan semblava que les negociacions avançaven a bon ritme, la notícia que quatre galeres genoveses haurien dut a Malta el principal opositor de Martí el Jove, el noble Artal d'Alagó, i que, a més, després, s'haurien dedicat a piratejar pels mars de Sicília va tirar per terra tots els avenços. En aquest context, les negociacions, malgrat estar a punt de trencar-se, en general s'acabaven mantenint, tot i que sovint penjades d'un fil ara per un atac piràtic català, ara per un de genovès. L'anarquia que caracteritzava els primers anys del control francès de la república lígur tampoc ajudava a trobar una solució al conflicte. En 1400 s'aconseguí signar una pau temporal o treva que tanmateix no evità que les relacions mútues entressin en una espiral ascendent de conflictes. Davant d'aquest augment imparable de la violència, de fet una guerra no declarada, ambdues parts s'adonaren que havia esdevingut indispensable arribar a un acord, i això és el que s'aconseguí amb la reforma de la pau amb Gènova de 1402.

Com ja s'ha comentat, la conclusió d'una nova pau amb Gènova fou, en certa manera, una conseqüència més del Parlament de Tortosa de 1400, que cercava posar límits al cors i fer més segurs els

37. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Antecedenti e trattative...», p. 101.

38. Vegeu-ne nombrosos exemples concrets a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Antecedenti e trattative...».

mars per on mercadejaven catalans, valencians i mallorquins. Les negociacions van tenir lloc a Marsella sobre la base de l'acord de 1386 entre Gènova i el Cerimoniós. Pel memorial de les instruccions de l'ambaixada catalana es poden saber els punts principals que s'havien de negociar.³⁹ En primer lloc, el rei autoritzava els dos ambaixadors a afegir o modificar els capítols de la pau entre el Cerimoniós i Gènova i fins i tot aquells capítols signats per Martí mateix, sempre que ho consultessin abans d'arribar a un acord definitiu. En segon lloc, havien d'obtenir la promesa que no es demanarien nous impostos als catalans a Gènova. Calia demanar també que no es concedissin privilegis de ciutadania genovesa als llombards, ja que aquests demanaven la ciutadania solament per poder-ne gaudir dels avantatges a les terres de la Corona d'Aragó. En relació amb l'espínós tema del comerç genovès a Sardenya, Martí l'Humà es va mantenir en la seva posició de sempre: els genovesos podien mercadejar solament en els llocs fidels a la Corona. Amb tot, no es tractava de fer una pau nova, sinó de modificar o adaptar la pau de Pere el Cerimoniós, en la qual aquest punt ja constava, tot i que no s'hagués respectat mai. Un altre punt intocable per al rei era el tema de l'Alguer i Bonifacio. Gènova reclamava l'Alguer per la donació que els havien fet els Doria el 1353, donació que els reis d'Aragó no van reconèixer mai. De fet, a la pràctica, l'assumpte de l'Alguer i Bonifacio va quedar sistemàticament exclòs dels tractats de pau. Segons els juristes de la cort catalanoaragonesa, això permetia als genovesos combatre l'Alguer amb les armes sense que això trenqués la pau, mentre que els catalans podien fer el mateix amb Bonifacio sense detriment dels tractats. Després de superar innumbrables contractes de tota mena, la pau fou confirmada el 15 de gener de 1403, tot i que, de fet, no fou fins al 17 de febrer que el rei no va començar a donar ordres als seus oficials per a fer pública la pau a les respectives jurisdiccions i fer-la copiar als seus registres.⁴⁰

En el tractat de pau es van confirmar els capítols de la pau de 1386 i se n'hi van afegir de nous, referits a la reparació dels danys causats recíprocament en naus i persones d'ambdues parts. Per poder dur a terme les reparacions se suspengueren totes les marques i represàlies i es va prendre el compromís de no fer-ne de noves durant quatre anys, període durant el qual una comissió mixta havia d'estudiar els danys comesos per ambdues parts i decidir com rescabalar cada part. L'acord també va mantenir les exempcions de què gaudien catalans i genovesos a Gènova i a la Corona d'Aragó, respectivament, amb el compromís que si una part creava un nou impost, l'altra podia fer el mateix. Amb relació als assumptes sard i cors, es va acordar que les ciutats de Càller i l'Alguer per part catalana i les de Bonifacio i Mònaco per part genovesa havien de respectar la pau. Finalment, es va decidir escollir dues persones per cada part encarregades de vigilar el manteniment de la pau.

Durant alguns anys, la pau va reduir els incidents entre catalans i genovesos, però a partir de 1406 s'incrementaren els atacs pirates al Llevant i, a partir de 1408, l'inici de la campanya catalanoaragonesa contra els Arborea de Sardenya va tornar a provocar una situació de guerra oberta amb Gènova, tot i que mai no es va arribar a declarar oficialment com a tal.⁴¹

De fet, fou l'augment de la conflictivitat i la campanya sarda de 1408 i 1409 allò que va determinar la fi del domini francès a Gènova. La fi del domini francès, que havia forçat l'entesa de Gènova amb la Corona d'Aragó, va suposar també un canvi d'aliances general a Itàlia; Gènova, que fins aleshores havia estat coalitzada amb Lluís II d'Anjou, aliat també dels catalans, va passar a pactar amb

39. ACA, C, reg. 2245, f. 11v-12r; cf. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Antecedenti e trattative...», p. 129-130.

40. *Colección de documentos inéditos...*, doc. I, p. 1-24.

41. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Dues cartes en català des de Ciutadella a la companyia Datini de Mallorca (1405-1408)», *Randa*, núm. 10 (1980): *Homenatge a Francesc de B. Moll*, vol. 2, p. 81-97, especialment p. 87.

l'enemic tant d'aquests com de Lluís II, és a dir, es va associar amb Ladislau d'Anjou-Durazzo, situació que heretarien els Trastàmara aragonesos.⁴²

LES RELACIONS AMB ELS VEÏNS IMMEDIATS

El manteniment de bones relacions amb els veïns territorials més immediats —Navarra, França i Castella— fou el segon eix de la política exterior de Martí l'Humà. Aquestes relacions es poden descriure, en línies generals, com a tranquil·les, sobretot si se les compara amb les relacions amb els veïns de mar enllà.

Restarien per analitzar les relacions amb Sicília, Provença i Nàpols, estretament relacionades entre elles, així com amb tot l'assumpte del Cisma, raó per la qual no les tractarem en aquest article. Tampoc no parlarem de les relacions amb l'Europa septentrional, especialment amb Anglaterra i el Sacre Imperi, relacions poc estudiades i que sovint també van estar molt vinculades a la qüestió del Cisma.⁴³

Navarra

El primer contacte amb Navarra aparegué, com s'ha comentat, arran de la successió de Joan I.⁴⁴ Existia una possibilitat versemblant que el comte de Foix aconseguís el suport navarrès en les seves pretensions; de fet, la vídua de Gastó de Foix, l'antecessor del comte Mateu, era tia del rei de Navarra i aquest parentiu podia resultar perillós si la vídua i Mateu s'aliaven. La diplomàcia de la reina Maria de Luna, però, aconseguí que aquesta aliança no tingués lloc o, com a mínim, que no fos efectiva. Després d'una primera ambaixada encarregada al cavaller Asbert Satrilla i al doctor en lleis Bernat Despont que no va arribar a sortir mai de la Corona, fou finalment l'ambaixada de Ramon de Blanes, majordom del rei Martí, la que va neutralitzar, aparentment, el rei navarrès. L'èxit coronà les gestions de Ramon de Blanes, ja que Navarra es va mantenir neutral durant l'entrada de l'exèrcit del comte de Foix a la Corona d'Aragó. Retornat el comte de Foix als seus dominis al nord dels Pirineus, arribaren rumors a la cort d'Aragó que Navarra i Foix havien signat un pacte secret pel qual els navarresos ajudarien el de Foix en la nova campanya que volia dur a terme, que havia de comptar amb suports francesos. Ni els suports francesos es van concretar ni es va saber res més de la suposada aliança secreta, si és que va existir mai. La mort de Mateu de Foix el 5 d'agost de 1398 va aclarir la situació a la frontera nord i nord-oriental de la Corona d'Aragó i, de fet, el 1399, les gestions diplomàtiques de Martí l'Humà van permetre confirmar la pau amb Navarra, que es mantindria fins al final del regnat. No solament això, sinó que, a més, a l'entrevista de totes dues famílies reials a Cortes-Mallén el 1402, es negocià el matrimoni de Martí el Jove, vidu ja de Maria de Sicília, amb Blanca de Navarra.⁴⁵

42. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Dues cartes en català...», p. 88.

43. Vegeu-ne un exemple a *Colección de documentos inéditos...*, doc. XLVIII, p. 184-185.

44. Per a la redacció d'aquest apartat, segueixo Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El rapto de un embajador...».

45. Sobre el casament, vegeu Rafael TÀSIS, *Pere el Cerimoniós...*, p. 208-209; Alberto BOSCOLO, *La politica italiana di Martino il Vecchio re d'Aragona*, Pàdua, CEDAM, 1962, p. 61-63.

França

Navarra era, però, un veí poc important; el gran veí del nord era el regne de França.⁴⁶ Ja s'ha comentat al principi la francofilia de Joan I, compartida per Martí, que els va dur a modificar la tradicional aliança d'Aragó amb Anglaterra per l'aliança amb el rei francès. Ara bé, si l'amistat amb França no va evitar al rei Joan l'entrada de les companyies del comte d'Armanyac, tampoc no va impedir l'existència d'una certa tensió entre ambdues corones durant el regnat de Martí. Un dels temes de fricció fou el Cisma de l'Església —assumpte que ja s'ha indicat que no serà tractat en aquest treball—, però també les represàlies mútues centraren l'interès diplomàtic. Bàsicament, eren represàlies concedides perquè els damnificats en els nombrosos incidents marítics o terrestres tinguessin l'oportunitat de rescabalar-se de la pèrdua soferta. Amb el pas dels anys s'havien multiplicat les marques, algunes de ben antigues, la qual cosa interferia en les relacions entre ambdós països, sobretot les econòmiques. Per posar-hi remei, el rei Martí proposà la creació d'una comissió mixta que devia analitzar la situació i mirar de posar-hi remei. Les negociacions s'allargaren dos anys, de 1404 a 1406, però s'arribà a importants acords. Els comissaris acordaren anul·lar totes les marques existents i no concedir-ne de noves, al mateix temps que cercaren la manera d'indemnitzar les víctimes dels robatoris, de les preses marítimes i d'altres conflictes dels dos regnes per mitjà de la imposició d'un nou dret sobre les mercaderies. També es posà fi al conflicte existent per un deute pendent del comte d'Empúries al rei de França que el rei d'Aragó, com a hereu de la darrera casa comtal, havia heretat i així mateix els comissaris firmaren un acord sobre la persecució i extradició recíproca dels criminals. L'acord, firmat en 1406, tancà els assumptes més espinosos entre ambdós regnes i les ambaixades posteriors tractaren sobretot assumptes vinculats al Cisma i a la qüestió dels regnes de Nàpols i Sicília.

Castella

L'ascens al tron d'Enric III de Castella en 1390 enterbolí les relacions entre les corones de Castella i Aragó, que havien estat excel·lents durant el regnat del seu pare Joan I de Castella.⁴⁷ Com ja s'ha comentat, una de les causes del refredament de les relacions era la qüestió del marquesat de Villena i els intents d'intervenció catalana en la política castellana durant la primera etapa del regnat d'Enric III.⁴⁸ Els extensos dominis d'Alfons d'Aragó, comte de Dènia i marquès de Villena, a ambdues bandes de la frontera, en una zona d'interès estratègic, havien convertit la seva posició en molt incòmoda per als castellans, que es van adonar del perill latent que representava per a llur seguretat si mai el marquès deixava la posició neutral que havia mantingut durant la minoritat d'Enric III o si alguna vegada les relacions amb la Corona d'Aragó deixaven de ser tan amistoses com ho havien estat en els darrers anys. Tot plegat implicà que a poc a poc, des d'aproximadament 1394, el marquès de Villena

46. Per a la redacció d'aquest apartat, segueixo Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La projecció exterior...», i Carme BATLLE I GALLART, «Els francesos...», p. 374-376.

47. Per a la redacció d'aquest apartat, segueixo Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La ruptura comercial...», i Máximo DIAGO HERNANDO, «La “quema”. Trayectoria histórica de un impuesto sobre los flujos comerciales de Castilla y Aragón (siglos XIV y XV)», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 30 (2000), p. 91-156.

48. Sobre l'assumpte del marquesat de Villena, vegeu també Luis SUÁREZ FERNÁNDEZ, *Estudios sobre el régimen monárquico de Enrique III*, Madrid, s. d., p. 341-342; Emilio MITRE, *Señorío y frontera: El marquesado de Villena entre 1386 y 1402*, Múrcia, Academia Alfonso X el Sabio, 1969, p. 9-10; Aurelio PRETEL MARÍN i Miguel RODRÍGUEZ LLOPIS, *El señorío de Villena en el siglo XIV*, Albacete, Instituto de Estudios Albacetenses, 1998, p. 165-256.

fos progressivament despullat dels seus béns i dels seus drets fins que en 1398 Enric III li va confiscar oficialment el marquesat davant dels rumors que el marquès pensava passar a Castella amb gent d'armes. Tot i que sembla que el marquès fou indemnitzat amb seixanta mil dobles, l'afer va contribuir poderosament a fer desaparèixer l'atmosfera de cordialitat i de bona voluntat en les altes esferes que, en època de Joan I de Castella, havia permès de resoldre amicalment les controvèrsies i disputes que sorgien inevitablement entre estats veïns.

En aquest nou context, situacions que malauradament eren quotidianes entre veïns, com ara els robatoris de bestiar a la frontera, les incursions d'almogàvers murcians per la zona d'Oriola, les baralles pels límits dels termes entre els llocs del marquesat de Villena i els fronterers valencians, especialment Aiora, o les activitats corsàries dels súbdits d'ambdós estats, s'enverinaven ara fàcilment amb represàlies i contrarepresàlies.

L'impost de la quema i les inhibicions del comerç

Pel memorial d'una de les primeres ambaixades enviades pel rei Martí al seu homòleg castellà es poden saber quins eren els punts de fricció entre ambdós estats a l'inici del regnat de l'Humà.⁴⁹ Misser Ramon de Francia, enviat pel rei Martí prop del rei de Castella l'octubre de 1397, s'havia de queixar dels robatoris comesos pel corsari Pero Paya, de les freqüents incursions dels castellans des de Deza fins als territoris limítrofs aragonesos per tal de robar bestiar i fer presoners, de l'embargament del marquesat de Villena, de les marques i represàlies que el rei Enric concedia als seus súbdits damnificats per catalans i aragonesos, malgrat el compromís assumit en el tractat de 1372 de no concedir-ne més, i de la creació a Castella d'un impost anomenat *aduanà* que havien de pagar les mercaderies que des de Castella entraven a la Corona d'Aragó. Fou aquesta darrera qüestió la que acabaria enverinant les relacions amb Castella fins a arribar a la ruptura comercial entre ambdós estats, ja que, quan Martí demanà a Enric que suprimís aquest nou impost, el segon va respondre que l'eliminaria quan el primer anul·lés el dret de la quema que es cobrava a la Corona d'Aragó i va proposar de nomenar procuradors d'ambdues bandes per tractar l'afer: havia nascut la qüestió de la quema.

Aquest conflicte tenia el seu origen en un impost creat arran de la Guerra dels Dos Peres. A fi d'indemnitzar els súbdits respectius que havien sofert danys en els períodes de pau o treva compresos entre les diferents etapes de la guerra castellanocatalana i després d'acabada la contesa, Enric II i Pere el Cerimoniós crearen un nou impost, el dret de la quema, que gravava el comerç entre la Corona d'Aragó i Castella. Un quart de segle després de la creació del dret de la quema, els castellans van començar a considerar que l'impost ja havia acomplert la seva missió i van demanar-ne la desaparició, postura compartida pels mercaders de la Corona d'Aragó, però no pel rei. El monarca havia aconseguit reunir, per cessió dels damnificats, gran part dels drets a ser indemnitzat, per la qual cosa el dret de la quema li representava un ingrés important al qual no volia renunciar, més encara si, segons els seus assessors, les indemnitzacions no havien estat pagades del tot. En aquest context, l'impost de la duana, creat pel rei de Castella, va fer créixer el descontentament entre l'estament mercantil, sobretot al regne de València, on els intercanvis comercials amb Castella eren molt intensos i on la creació del nou impost feia que les mercaderies que hi entraven des de Castella fossin gravades amb dos impostos: el de la duana a Castella i el de la quema en entrar a València. Arran de la queixa dels mercaders

49. ACA, C, reg. 2289, f. 103v; publicat a Martín de ALPARTIL, *Chronica actitatorum*, edició a cura de Franz Ehrle, Paderborn, 1906, p. 263-266.

valencians, el rei els concedí l'exempció de la quema si demostraven haver pagat la duana castellana, però aquesta era una solució temporal. Al rei li calia buscar una solució definitiva i no s'estalviaren esforços per trobar-la.

Després de l'ambaixada enviada en 1397, en foren enviades de noves en febrer de 1398, en maig i en octubre de 1399 i en juny de 1400, i així mateix s'obriren diverses negociacions bilaterals entre comissaris d'ambdues parts entre 1401 i 1403. Al tema de la quema s'hi afegia la qüestió de les marques, i també assumptes vinculats a la frontera comuna, sobretot la valencianocastellana, on qüestions com les pastures, el tall de llenya, les aigües o els robatoris eren sovint font de conflictes, als quals calia afegir la instal·lació durant aquells anys de mollons a la frontera que havien generat grans disputes entre els pobles fronterers.

Algunes ambaixades, com la de 1400, aconseguiren suavitzar les relacions entre ambdós estats, que s'havien tensat molt. Tots dos monarques feren concessions a les altres parts, concedint guiatges i revocant marques i, seguint les disposicions del tractat de 1372, establint la creació d'una comissió mixta encarregada d'estudiar i resoldre les reclamacions dels súbdits de banda i banda amb l'objectiu d'evitar la concessió futura de marques i represàlies. Tot i així, el conflicte de la quema romania i el juny de 1403 es dugué a terme una nova ambaixada prop del rei de Castella. Les posicions dels dos monarques estaven ben allunyades: Enric III defenia la teoria que els acords signats per Enric II i Pere el Cerimoniós no els obligaven a mantenir més que temporalment el dret de la quema i que es podien establir altres mecanismes per a rescabalar els damnificats; per contra, Martí defensava que els acords dels seus antecessors els obligaven i que, per tant, la quema no podia ser abolida. En mantenir-se ambdues parts en llurs posicions respectives, les negociacions fracassaren i això provocà que el rei de Castella tanqués les fronteres amb els estats catalanoaragonesos i prohibís als seus vassalls de comerciar amb aquests països. El rei Martí respongué amb mesures semblants el 20 de desembre de 1403: prohibí als seus vassalls el comerç amb Castella en ambdues direccions i els va vedar de carregar llurs mercaderies en vaixells castellans.

Les inhibicions del comerç entre ambdues corones no eren, però, fruit només del desacord per unes taxes, sinó que darrere s'hi amagaven dues visions oposades de la pròpia política econòmica. L'actitud del monarca castellà, interessat en la supressió de la quema fins a generar el tancament de les fronteres reflectia la política proteccionista d'Enric III respecte al comerç castellà, mentre que, per contra, la postura de Martí era un reflex de la seva aposta per la lliure concurrència dels estrangers, política que havia demostrat a bastament enfrontant-se fins i tot amb la potent ciutat de Barcelona per la qüestió dels mercaders italians.⁵⁰

Tot i les inhibicions, no hi va haver una ruptura total i immediata de les relacions comercials mútues. La flexibilitat inicial per a permetre que els mercaders que haguessin fet compres a Castella abans de la publicació de la prohibició poguessin entrar llurs mercaderies per les fronteres de València o d'Aragó va ser seguida més tard per la concessió puntual de permisos de comerç a persones d'influència a la cort catalanoaragonesa i a algunes viles, sobretot les frontereres. Lògicament, també hi hagué contraban. Tot i així, la ruptura comercial deixà sentir els seus efectes, de manera que, per exemple, l'abastiment de carn resultà problemàtic a diversos llocs del regne de València, concretament a Oriola i a la ciutat de València.⁵¹

50. Sobre la qüestió dels italians, vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Els italians a terres catalanes...».

51. Vegeu amb detall aquesta conseqüència i d'altres a Maria Teresa FERRER I MALLOL, «La ruptura comercial...», p. 676-680 de l'edició en català i p. 528-533 de la castellana.

Malgrat la inhibició del comerç, no s'abandonà la via diplomàtica com a mitjà per a resoldre la qüestió. Bé al final de 1404, bé a l'inici de 1405, el rei Martí envià una ambaixada a Castella que havia de tractar nombrosos temes com ara la unitat d'acció en els afers del Cisma, la proposta de constituir una armada permanent de vigilància a les costes de Barbaria o la reclamació a favor del marquès de Villena, però també donar solució a la prohibició de comerç mutu i concordar les polítiques fiscals d'ambdós estats. No sembla, però, que l'ambaixada reeixís en els seus objectius i, de fet, mentre va viure Enric III de Castella, les negociacions per a tornar a obrir les fronteres, per a coordinar la política fiscal i per a regular les indemnitzacions mútues per atacs i altres danys no avançaren gens.

Les relacions amb l'infant Ferran, regent de Joan II: l'acord de 1409

La situació canvià en morir Enric III. Durant la minoritat del seu fill, Joan II, fou l'infant Ferran, germà del rei difunt i oncle del nou monarca, qui va regir el país en nom del seu nebot, però aquest no va poder mantenir la posició de força del seu germà, en part a causa de la guerra de Granada, començada poc abans, i en part a causa de la debilitat de la seva pròpia situació de regent. El rei Martí va aprofitar la situació i, cedint allò que ja estava disposat a cedir amb el rei difunt, es va encetar el camí cap a una entesa. Tot aprofitant que l'infant Ferran havia demanat al rei Martí llibertat per a poder comprar a la Corona d'Aragó armes, arreus i queviures per al seu exèrcit, va obrir de nou les fronteres al comerç castellà i suprimí temporalment la quema al regne de València. La demostració de bona voluntat fou completada amb l'enviament d'una ambaixada en 1407, resposta amb una ambaixada castellana que arribà a la Corona d'Aragó l'abril de 1408. L'objectiu concret d'aquesta darrera ambaixada era l'obtenció d'ajuda econòmica i militar per a la guerra amb Granada, ajut —un préstec i galeres— que Martí no podia oferir, però que va prometre de mirar d'ajudar a aconseguir. En un altre àmbit, degué ser aleshores quan es fixaren les dates per a les negociacions que es desenrotllaren durant els darrers mesos de 1408 i els primers de 1409 entre els representants del rei Martí i els del regent de Castella en relació amb les propostes fetes pel primer en la seva ambaixada anterior sobre l'assumpte de la inhibició del comerç i altres qüestions pendents entre ambdós estats.

L'acord s'aconseguí en abril de 1409.⁵² Segons el conveni signat entre Martí l'Humà i Joan II, s'obriren els ports terrestres i marítims al comerç mutu durant dos anys i, per al mateix període, es va suspendre la concessió de marques i represàlies i l'impost de la quema. A més, ambdues parts nomenaren sengles jutges comissaris perquè cerquessin solució a les qüestions pendents entre ambdós regnes, especialment la del dret de la quema.

Durant els darrers anys del regnat de Martí es desenvoluparen aquestes negociacions, però molts dels conflictes no se solucionaren, ni tan sols amb l'ascens al tron catalanoaragonès de l'infant Ferran després del Compromís de Casp. De fet, els conflictes fronterers al regne de València romangueren i hi ha constància que l'impost de la quema seguia cobrant-se ben avançat el segle xv, però això ja depassa l'objectiu d'aquest treball.

52. *Colección de documentos inéditos...*, doc. xviii, p. 87-105.

CONCLUSIONS

Malgrat les inhibicions de comerç amb Castella i les marques amb França, es pot concloure amb l'afirmació que les relacions del rei Martí amb els seus dos veïns més poderosos, Castella i França, foren tranquil·les i fins i tot —segons els paràmetres de l'època— pacífiques, continuant, com s'ha dit al principi d'aquest treball, la política francòfila del seu germà Joan. La mateixa continuïtat caracteritzaria les relacions amb els països mediterranis, tant islàmics com cristians.